

Polskie
Towarzystwo
Statystyczne
Oddział w Warszawie

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

IV Kongres Statystyki Polskiej

Warszawa 2024

dr Bożena Łazowska

Centralna biblioteka Statystyczna im. Stefana Szulca

02-04.07.2024

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- ABSTRAKT
- Historia Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944) to temat dotychczas pomijany zarówno przez naukowców jak i Zespół Historii Polski w liczbach działający przy GUS w latach ubiegłych. Celem referatu jest przedstawienie prac badawczych w tym zakresie prowadzonych przez Autorkę na podstawie źródeł archiwalnych i dokumentów drukowanych ze zbiorów polskich i niemieckich archiwów i bibliotek. Poza kwerendą tradycyjną do tematu zastosowano kwerendę źródłową w dokumentach elektronicznych, skanowanych dostępnych on-line w bazach polskich i niemieckich. Celem referatu jest także przedstawienie dalszych perspektyw badawczych.
- Słowa kluczowe:
- Historia statystyki, historia Polski, historia II wojny światowej, Generalne Gubernatorstwo

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Dotychczasowe wielorakie i wielopłaszczyznowe badania podjęte nad historią Generalnego Gubernatorstwa skupiały się głównie na martyrologii społeczeństwa polskiego, zniszczeniach wojennych, stratach demograficznych etc.
- W badaniach naukowych nie zostały dotąd wykorzystane w pełni dane statystyczne zbierane przez Urząd Statystyczny Generalnego Gubernatorstwa działający w Krakowie w latach 1940-1944, niemieckie opracowania statystyczne z lat 1940-1944 oraz innych instytucji (np. Rady Głównej Opiekuńczej) a także akt ministerialnych III Rzeszy Niemieckiej i akt Delegatury Rządu na Kraj....

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Nie ukazała się dotychczas żadna całościowa publikacja omawiająca dzieje Generalnego Gubernatorstwa w świetle liczb, która charakteryzowałaby i oceniała w na podstawie wszystkich dostępnych dzisiaj danych statystycznych działalność III Rzeszy Niemieckiej na okupowanych ziemiach polskich.
- A jest to temat ważny zarówno z punktu widzenia sposobu organizacji, zarządzania i prowadzenia prac statystycznych oraz ich wyników, jak i rabunkowej polityki gospodarczej i zbrodniczej polityki społecznej okupanta niemieckiego prowadzonej w Generalnym Gubernatorstwie podczas II wojny światowej.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- W wydanej w 2013 roku przez GUS pracy pod redakcją prof. Tadeusza Walczaka *Główny Urząd Statystyczny: Historia, stan obecny i aktualne wyzwania wobec statystyki publicznej* poświęcono jedynie 1,2 strony na opisanie losów polskiej statystyki w okresie okupacji 1939-1945.
- W czwartym tomie *Historii Polski w liczbach – Statystyka Polski dawniej i dzisiaj* (2017) po raz pierwszy omówiona została działalność prowadzona w okresie II wojny światowej przez Urząd Statystyczny Generalnego Gubernatorstwa w Krakowie i statystyków polskich prowadzących nielegalne badania statystyczne pod okupacją. Opracowanie to skupia się jednak bardziej na metodologii i zakresie prowadzonych prac statystycznych a nie na ich wynikach.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Po zakończeniu kampanii wrześniowej 1939 r. na mocy dekretu Adolfa Hitlera z 8 października 1939 r. ziemie zachodnie i północne II Rzeczypospolitej (w tym: województwo pomorskie, poznańskie, śląskie, większość łódzkiego, część warszawskiego, krakowskiego i kieleckiego) o powierzchni ponad 90.000 km włączono bezpośrednio do III Rzeszy Niemieckiej, pod nazwą Wartheland (Kraj Warty), a z pozostałych terytoriów utworzono następnie Generalne Gubernatorstwo.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Początkowo terytoria nie włączone bezpośrednio do Rzeszy Niemieckiej były administrowane przez Generalnego Gubernatora, ale dekret nie nadawał im nazwy, posługując się określeniem „zajęte polskie terytorium”(besetzten polnischen Gebiete).
- Te okupowane przez Niemców terytoria polskie zostały dekretem Hitlera z dnia 12 października 1939 r. podzielone na cztery dystrykty (okręgi): krakowski, lubelski, radomski, warszawski, a od 14 sierpnia 1941 r. przyłączono do nich także dystrykt galicyjski, obejmujący ziemie południowo-wschodnie Rzeczypospolitej zajęte 17 września 1939 r. przez Związek Sowiecki.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

Terytorium Rzeczypospolitej Polskiej okupowane przez III Rzeszę

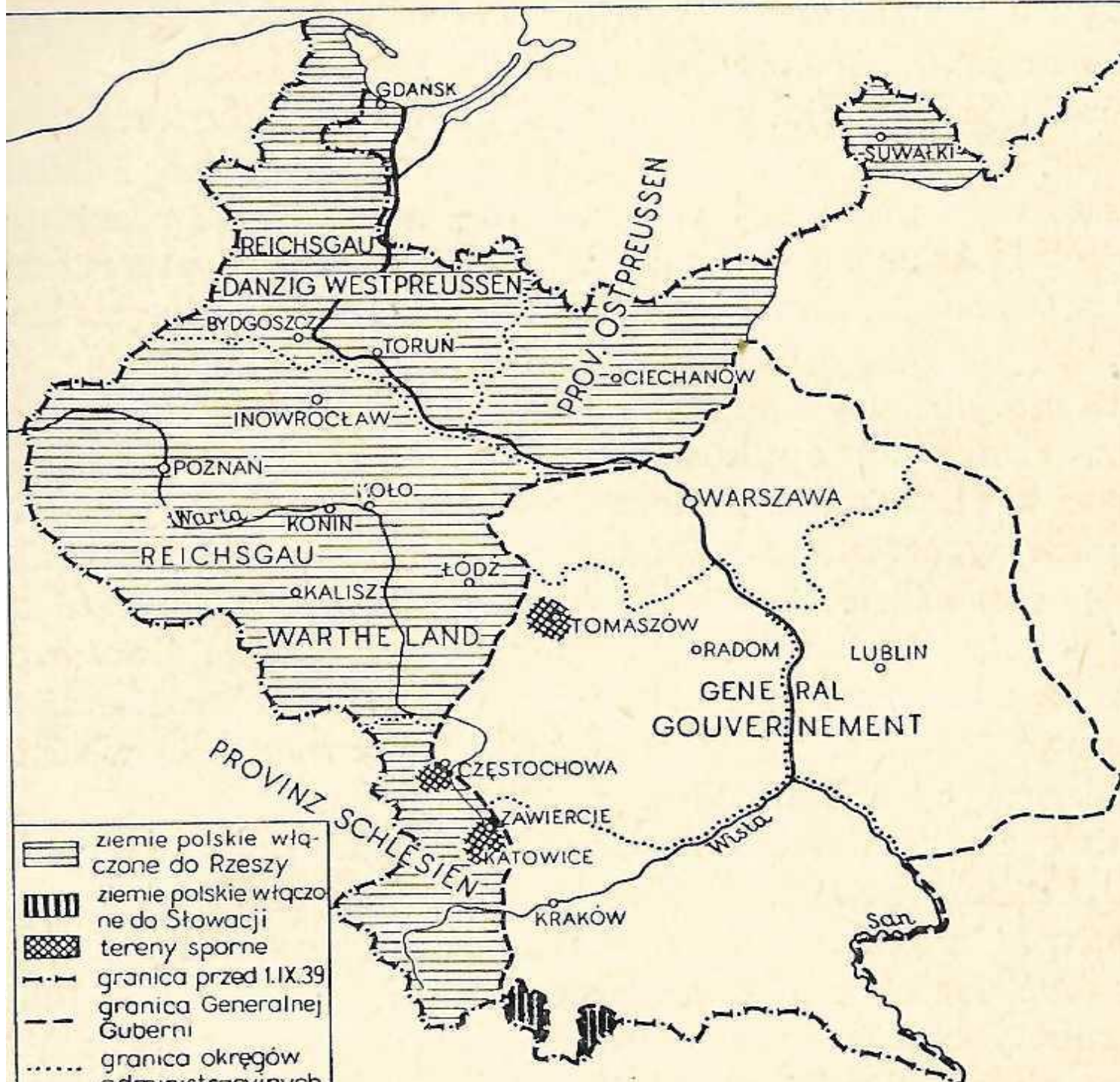
Obszar	powierzchnia w tys. km ²	powierzchnia w %	ludność w tys.	ludność w %
Ziemie przyłączone do III Rzeszy	120,5	30,8	12 140	34,4
w tym okręg białostocki	28,0	7,2	1 400	4,0
Ziemie przyłączone do III Rzeszy bez okręgu białostockiego	92,5	23,6	10 740	30,4
Generalne Gubernatorstwo	151,5	38,8	16 860	47,6
w tym dystrykt galicyjski	56,8	14,3	3 380	15,2
Komisariat Rzeszy	117,1	30,3	6 360	17,9
Ziemie przyłączone do Słowacji	0,6	0,1	27	0,1
terytorium Rzeczypospolitej Polskiej ocółem	389,7	100,0	35 387	100,0

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- III Rzesza Niemiecka w wyniku agresji we wrześniu 1939 r. na Polskę zagarnęła dawne obszary II Rzeczypospolitej o powierzchni 126 521,76 km² zamieszkane przez 13 843 359 osób, w tym z samej Wielkopolski włączono do Rzeszy obszar liczący 43 942,99 km² zamieszkały przez 4 546 408 mieszkańców.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Pod okupacją niemiecką po kampanii wrześniowej 1939 r. znalazła się część terytorium II Rzeczypospolitej o powierzchni 222 264,37 km² zamieszkała w 1940 r. przez 24 412 398 osób.
- Biorąc pod uwagę dane Głównego Urzędu Statystycznego zawarte w *Małym Roczniku Statystycznym 1939*, gdzie podano terytorium Polski wynoszące 389 700 km² i zamieszkałe przez 35 090 000 osób, pod okupacją ZSRR w wyniku kampanii wrześniowej 1939 r. dostało się terytorium II Rzeczypospolitej o powierzchni 167 435,63 km² zamieszkałe przez 10 677 602 osób.

- ziemię polskie włączone do Rzeszy
- ziemię polskie włączone do Słowacji
- tereny sporne
- granica przed 1.IX.39
- granica Generalnej Guberni
- granica okręgów administracyjnych

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

Ludność Generalnego Gubernatorstwa według dystryktów w 1940 r.

Obszar	Powierzchnia w km2	Liczba ludności	Liczba Ludności na 1 km2
Generalne Gubernatorstwo	95 742,61	10 569 039	110,39
Dystrykt krakowski	26 912,43	3 194 059	118,68
Dystrykt lubelski	26 848,28	2 144 658	79,88
Dystrykt radomski	25 259,80	2 505 647	99,20
Dystrykt warszawski	16 722,10	2 724 675	162,94

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

Powierzchnia i ludność okupowanych terytoriów Polski w dn.1 stycznia 1941 r.

Okupowane terytorium Polski w dn. 1.01.1941	Powierzchnia w km ²	Ludność w tysiącach
Polska	389 720	35 339
tereny okupowane przez Niemcy, w tym:	188 705	22 140
włączone do III Rzeszy	92 490	10 568
Generalne Gubernatorstwo	95 463	11 542
włączone do Słowacji	752	30
tereny okupowane przez ZSRR, w tym:	201 015	13 199
włączone do Litewskiej SRR	8 336	537
włączone do Białoruskiej SRR	102 968	4 733
włączone do Ukraińskiej SRR	89 711	7 929

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- W listopadzie 1939 r. niemieccy okupanci powołali w gmachu GUS w Warszawie Biuro Statystyczne Wydziału Rolnictwa i Wyżywienia Urzędu Generalnego Gubernatora, które przeprowadziło spis zwierząt gospodarskich, według stanu na dzień 30 grudnia 1939 r. Objął on: konie, bydło rogate, trzodę chlewną, owce, kozy, kozły, drób (kury, gęsi, kaczki, indyki) oraz ule pszczele.
- Celem badania było określenie poziomu produkcji zwierzęcej w Generalnym Gubernatorstwie, co posłużyło za podstawę nałożenia na rolników obowiązku dostaw znaczącej części ich produkcji, na potrzeby III Rzeszy.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Wiosną 1940 r. w Wydziale Reform Terytorialnych Urzędu Generalnego Gubernatora Hansa Franka w Krakowie rozpoczęto prace nad utworzeniem urzędu statystycznego (Statistisches Amt) dla całego Generalnego Gubernatorstwa.
- Rozporządzenie o statystyce w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 13 września 1940 r. powoływało do życia Urząd Statystyczny dla Generalnego Gubernatorstwa (Statistisches Amt für Generalgouvernement) z dniem 1 października 1940 r.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Z wydawanych przez Urząd Statystyczny w Generalnym Gubernatorstwie „Notatników-Kalendarzy Korespondenta Rolnego” wynika, że większość badań statystycznych rolniczych odbywało się, podobnie jak przed wojną, na podstawie informacji zebranych przez sieć korespondentów rolnych.
- Korespondenci rolni zbierali dane zarówno dotyczące produkcji roślinnej jak i zwierzęcej. Przedwojenni korespondenci rolni w większości (2/3) podjęli pracę dla Urzędu Statystycznego Generalnego Gubernatorstwa, na jego prośbę wyrażoną w listach rozsyłanych w lutym 1940 r. Dzięki temu już w kwietniu 1940 r. wznowili pracę na rzecz statystyki.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Ważniejsze badania statystyczne odbywały się na podstawie rozporządzeń Generalnego Gubernatora publikowanych w „Dzienniku Rozporządzeń Generalnego Gubernatorstwa”.
- Przykładowo, 25 listopada 1941 r. wydano rozporządzenie o spisach zwierząt gospodarskich w Generalnym Gubernatorstwie, 4 marca 1942 r. — o badaniach użytkowania gruntów, a 20 października 1943 r. — o statystyce agrarnej.

Ludność zatrudniona w rolnictwie w GG w 1940 r.

obszar	ludność zatrudniona w rolnictwie na 100 ha powierzchni ogółem	ludność zatrudniona w rolnictwie na 100 ha powierzchni użytków rolnych
Generalne Gubernatorstwo	70	100
Dystrykt Krakowski	86	122
Dystrykt Lubelski	61	87
Dystrykt Radomski	69	101
Dystrykt Warszawski	60	84
Rzesza Niemiecka	29	51

Ludność Generalnego Gubernatorstwa w 1943 r. na 100 ha użytków rolnych i odsetek ludności wiejskiej

dystrykt	Ludność ogółem	Ludność wiejska	Odsetek ludności wiejskiej
Ogółem GG	146	109	75,0
Dystrykt Galicyjski	129	106	82,4
Dystrykt Krakowski	166	129	77,9
Dystrykt Lubelski	106	92	86,1
Dystrykt Radomski	146	113	71,2
Dystrykt Warszawski	220	108	49,2

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Najbardziej niekorzystna sytuacja związana z przeludnieniem wsi miała miejsce w dystrykcie krakowskim.
- Natomiast w dystrykcie warszawskim, gdzie liczba ludności na 100 ha użytków rolnych była prawie dwukrotnie większa niż w dystrykcie lubelskim kumulowały się trudności zaopatrzenia w żywność.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Generalne Gubernatorstwo charakteryzowało się dużą gęstością zaludnienia i ogromnym przeludnieniem wsi. Zdaniem zatrudnionych w Urzędzie Statystycznym Generalnego Gubernatorstwa urzędników przeludnienie na wsi występujące zwłaszcza w dystrykcie krakowskim obejmowało ok. 1 700 000 osób, w dystrykcie lubelskim w rolnictwie było zatrudnionych o ok. 612 000 osób za dużo, w dystrykcie radomskim o ok. 838 000, a w dystrykcie warszawskim przeludnienie na wsi wynosiło ok. 340 000 osób.
- Zdaniem niemieckich statystyków możliwe było i pożądane gospodarczo przeniesienie 1 200 000 rolników z pracy w Generalnej Guberni do III Rzeszy Niemieckiej.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Nie wspomniano natomiast, że chodziło tu o werbunek ludności rolniczej do prac przymusowych na rzecz okupanta.
- Oczywiście w pracy *Die Ernährungs- und Landwirtschaft im Generalgouvernement für die besetzten polnischen Gebiete. Reihe A* udowodniano, że przyniesie to korzyść zarówno gospodarce Rzeszy Niemieckiej jak i Generalnego Gubernatorstwa.

Plony głównych zbóż w tysiącach kwintali w 1940 r. i przeciętne plony w latach 1934/38 w Generalnym Gubernatorstwie

Dystrykt	pszenica	żyto	jęczmień	owies
Krakowski				
1940	1 926	3 197	787	2 735
1934/38	2 136	3 608	1 186	2 945
Lubelski				
1940	1 581	4 058	1 049	1 890
1934/38	2 554	4 949	1 365	2 434
Radomski				
1940	908	5 191	855	1 670
1934/38	1 266	5 627	1 080	2 102
Warszawski				
1940	298	3 377	295	1 179
1934/38	735	4 034	390	1 503
Generalne				
Gubernatorstwo	4 713	15 823	2 985	7 474
	6 790	18 218	4 022	8 985

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Dane zebrane przez Urząd Generalnego Gubernatorstwa pokazują niezwykle silnie obniżoną produkcję roślinną podstawowych zbóż w Generalnym Gubernatorstwie w stosunku do przeciętnie uzyskiwanych plonów na tym obszarze w latach 1934-1938.
- Największy spadek plonów dla całego Generalnego Gubernatorstwa zanotowano w przypadku produkcji pszenicy i żyta, dwóch najważniejszych tzw. zbóż chlebowych.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

W całym Generalnym Gubernatorstwie w 1940 r. w odniesieniu do wszystkich dystryktów i do wszystkich plonów głównych zbóż odnotowano ogromny, nienaturalny spadek plonów. Zupełnie niewytłumaczalny i logicznie sprzeczny jest ogromny spadek plonów pszenicy i żyta w Generalnym Gubernatorstwie w stosunku do okresu przedwojennego.

Dziwią zwłaszcza niższe o 21,4 % plony pszenicy w całym Gubernatorstwie, ale także w dystrykcie lubelskim (spadek plonów o 22,6 % i w dystrykcie warszawskim – spadek plonów o 31,8 % (!).

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Podobnie wyglądają zanotowane przez Urząd Statystyczny w Krakowie nieprawdopodobne spadki plonów żyta w 1940 r. w Generalnym Gubernatorstwie – o 21,8 % w stosunku do okresu sprzed 1939 r. Największe spadki plonów żyta odnotowano w dystrykcie lubelskim (-25,2 %) oraz w dystrykcie krakowskim (-21,8 %). Nieco mniejsze, ale nadal niewytłumaczalne były spadki plonów jęczmienia – w całym Generalnym Gubernatorstwie o 7,1 % ale w dystrykcie warszawskim aż o 12,7 %. Podobnie odnotowane spadki plonów owsa w 1940 r. stosunku do okresu przedwojennego o 10 % dla całej guberni oraz o 16 % w dystrykcie lubelskim i aż o 17,8 % w dystrykcie warszawskim budzą poważne wątpliwości co do jakości niemieckich badań statystycznych.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

Wydaje się to niemożliwe, a inaczej mówiąc, jest oczywiste, że statystyki plonów produkcji roślinnej zostały celowo zafałszowane, aby uchronić rolników przed wielkimi deputatami na rzecz okupanta oraz szerzej - aby uchronić społeczeństwo polskie przed śmiercią głodową, na którą skazywały go niechybnie normy zaopatrzenia w podstawowe artykuły żywnościowe.

W okresie od stycznia 1941 r. do września 1943 r. tygodniowe przydziały żywności dla Polaków w Generalnym Gubernatorstwie wynosiły dla dorosłych ok. 2 kg ziemniaków, 1 kg chleba, 0,1 kg mąki, 0,05-0,1 kg mięsa, 0,05-0,1 kg marmolady, 1/4-1/2 jajka, co oczywiście nie pokrywało minimalnego zapotrzebowania dorosłego człowieka na żywność, zagrażając jego zdrowiu i życiu.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Wysokość obowiązkowych kontyngentów rolnych była natomiast absurdalnie duża i wynosiła od 35 % zbiorów w dystrykcie krakowskim do 60% zbiorów (sic!) w dystrykcie warszawskim.
- Dlatego m.in. na rozkaz Komendy Głównej Batalionów Chłopskich prowadzono na wsiach akcję antykontyngentową, polegającą na ukrywaniu bądź niszczeniu zbiorów i maszyn rolniczych, pustoszeniu magazynów przeznaczonych przez okupanta na zboże kontyngentowe oraz niszczeniu akt kontyngentowych będących w posiadaniu gmin, sołtysów itp.
- Jednocześnie nie oddane okupantowi zbiory chłopi sprzedawali na wolnym, nielegalnym rynku za pośrednictwem szmuglujących mieszkańców miast, mimo że te działania były karane śmiercią, skierowaniem do obozu pracy, spaleniem gospodarstwa lub bardzo wysokimi karami pieniężnymi dochodzącymi do 250 000 zł.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Opublikowane dane pokazują w tym kontekście w bardzo dobrym świetle walkę z okupantem prowadzoną nie tylko przez formacje zbrojne polskiego państwa podziemnego ale i w tym wypadku przez korespondentów rolnych i polskich współpracowników statystycznych badań rolniczych, takich jak: właściciele ziemscy, agronomowie, technicy produkcji zewnętrznej itp. zatrudnianych przez Urząd Statystyczny Generalnego Gubernatorstwa do oceny sprawozdań korespondentów rolnych.

10457(2)

**Notatnik-Kalendarz
Korespondenta Rolnego
Urzędu Statystycznego w Generalnym
Gubernatorstwie**

NA ROK

1941

ROK WYDAWNICTWA IX

KRAKÓW

WYDAWNICTWO ROLNICZE, KRAKÓW

Przeciętne plony głównych ziemiopłodów w q z ha w Generalnym Gubernatorstwie

Rodzaj ziemiopłodu	1935/38	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43	1943/44
Pszenica	11,6	x	8,4	7,7	8,7	10,5
Żyto	11,1	x	8,7	8,2	9,2	11,1
jęczmień	11,0	x	8,7	8,9	10,9	11,2
Owies	11,4	x	8,7	9,6	10,8	11,9
ziemniaki	122,0	122,0	90,0	106,0	116,7	97,8
buraki cukrowe	200,4	149,0	149,0	103,2	141,6	120,0

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Władze okupacyjne chciały podnieść wysokość produkcji rolnej poprzez wzmocnienie mechanizacji i zwiększenie chemizacji rolnictwa w Generalnym Gubernatorstwie. Ta polityka nie dała rezultatów, ponieważ sprowadzone z III Rzeszy maszyny uzupełniły jedynie straty spowodowane zniszczeniami wojennymi z 1939 r., grabieżą i naturalnym wyeksploatowaniem sprzętu rolniczego.
- Zużycie nawozów sztucznych choć wzrosło w stosunku do okresu sprzed wojny to jednak pokrywało jedynie od 13% do 70% zapotrzebowania zgłaszanego przez producentów rolnych w Generalnym Gubernatorstwie.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Według władz okupacyjnych, w 1941 i 1942 r. rolnictwo Generalnego Gubernatorstwa dysponowało 20 000 t nawozów mineralnych, a zapotrzebowanie było na poziomie 500 000 t. Na przełomie 1943/1944 roku w ogóle zabrakło nawozów sztucznych dla areału liczącego 3 000 000 ha, a jednocześnie brakowało nawozów naturalnych z powodu spadku hodowli bydła.
- Od 1942 r. odczuwano też dotkliwie w Generalnym Gubernatorstwie braki zaopatrzenia w chemiczne środki ochrony roślin.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Władze okupacyjne zmusiły właścicieli gospodarstw rolnych Generalnego Gubernatorstwa do wykonania na swój koszt melioracji gruntów o powierzchni 700 000 ha (w tym do października 1942 r. – 630 000 ha) oraz w latach 1940-1941 do melioracji fitotechnicznych (tj. obsadzenia krzewami i drzewami pasów ziemi o łącznej powierzchni 29 842 ha).
- Nie dało to jednak spodziewanej zdecydowanej poprawy produkcji rolnej.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Podczas okupacji w Generalnym Gubernatorstwie przeciętne plony czterech podstawowych zbóż, roślin oleistych i ziemniaków nie przekroczyły zbiorów na tym obszarze notowanych w II Rzeczypospolitej w latach 1935-1938. Przykładowo, w r.1942/1943 zebrano w porównaniu z okresem przedwojennym o 926 000 t mniej zbóż, 4 219 000 t mniej ziemniaków i o 17 000 t mniej roślin oleistych, natomiast w r.1943/1944 zebrano mniej aż o 1 339 000 t zbóż, 5 345 000 t ziemniaków i o 13 500 t mniej roślin oleistych.
- W Generalnym Gubernatorstwie spadła też wydajność z ha wielu roślin, w tym: pszenicy o 1,1 do 2,9 q, ziemniaków o 3,3 do 32 q, buraków cukrowych o 51,4 do 97,2 q.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Kłopoty rolnictwa w Generalnym Gubernatorstwie wynikały też m.in. z deportacji dużej liczby Polaków na roboty przymusowe do III Rzeszy. Ocenia się, że np. w 1941 r. brak rąk do pracy uniemożliwił zebranie z pól w 1941 r. od ok.10% do 15% buraków cukrowych.
- Sroga zima 1939/1940 r. spowodowała natomiast wymarznienie ok.75% ogółu drzew owocowych w Generalnym Gubernatorstwie. Główny Wydział Wyżywienia i Rolnictwa w 1943 r. oszacował, że z ok.25 mln drzew owocowych w 1939 r. pozostało zaledwie 6,5 mln.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Podczas kampanii wrześniowej 1939 r. na terenie późniejszego Generalnego Gubernatorstwa zginęło według szacunków niemieckich od 25% do 40% bydła, 33% koni i 50% do 60% trzody chlewnej. Nie można było wbrew planom okupantów szybko zwiększyć hodowli zwierząt gospodarskich gdyż na skutek przesiedleń i wysiedleń Polaków brakowało doświadczonych gospodarzy w przydzielonych osadnikom niemieckim gospodarstwach rolnych.
- Sytuację tę miał poprawić import z Rzeszy Niemieckiej w latach 1939-1942 4 200 sztuk bydła, 11 700 sztuk trzody chlewnej i 17 800 owiec. Mimo to w związku z trwającym od 1942 r. ogromnym wzrostem wywozu mięsa z Generalnego Gubernatorstwa do Niemiec i na front na potrzeby Wehrmachtu następował spadek pogłowia zwierząt gospodarskich do końca wojny.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Sprowadzane od 1942 r. z terenów okupowanego ZSRR w dużej liczbie było masowo natychmiast ubijane w rzeźniach m.in. Generalnego Gubernatorstwa i dostarczane do Niemiec i na potrzeby kampanii wojennej na wschodzie.
- Przykładowo w rzeźniach tylko w Łodzi i Poznaniu w 1942 r. dokonano uboju 40 805 zwierząt przywiezionych z ZSRR.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Wyrywkowo przeprowadzony w grudniu 1939 r. w jednej gminie dystryktu lubelskiego w powiecie Janów Lubelski spis zwierząt hodowlanych wykazał nieprawdopodobny wręcz spadek tego rodzaju produkcji rolnej w Generalnym Gubernatorstwie.
- Zanotowano spadek pogłowia koni o ok. 2 %, krów o 15 %, świń o 36 %, owiec o 47 % i kóz o 45 %. Jednocześnie zwiększyła się natomiast liczba posiadaczy zwierząt hodowlanych.
- Pełny spis świń w marcu 1940 r. w dystrykcie lubelskim wykazał dalszy spadek liczby świń hodowanych w powiecie Janów Lubelski z 39 501 sztuk w grudniu 1939 r. do 35 614 sztuk w marcu 1940 r.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Ze spisu świń przeprowadzonego w Generalnym Gubernatorstwie 30 marca 1940 r. wynika, że w gospodarstwie rolnym produkującym świnie hodowano przeciętnie mniej niż 2 sztuki świń, co wydaje się mało prawdopodobne.
- Ogólnie rzecz biorąc, statystyka produkcji rolnej prowadzona przez Urząd Statystyczny Generalnego Gubernatorstwa w pierwszym okresie okupacji wykazuje słabą jakość, która jednakże nie wynikała ze słabości organizacji i metodyki pracy lecz z oporu jaki stawiali w tym wypadku korespondenci rolni w walce o utrzymanie stanu posiadania polskiego rolnictwa zdolnego do wyżywienia społeczeństwa pod okupacją hitlerowską.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

Jednym z najważniejszych zadań gospodarczych postawionych przed władzami Generalnego Gubernatorstwa było zwiększenie produkcji rolnej i zwierzęcej. Miały w tym dopomóc prace Rolniczego Instytutu Badawczego w Puławach (Landwirtschaftliche Forschungsstelle) i Zakładu Szkoleniowego i Doświadczalnego w Dublanach (Lehr- und Versuchsgut).

Akta niemieckich władz okupacyjnych z Generalnego Gubernatorstwa pokazują, że samo wprowadzenie naukowych metod celem zwiększenia produkcji rolnej, w tym zwierzęcej nie dało oczekiwanych rezultatów. Liczba zwierząt hodowlanych w większości rodzajów spadała zwłaszcza w stosunku do okresu sprzed II wojny światowej.

Liczba zwierząt gospodarskich w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939-1943

Rodzaj zwierząt	Stan w VI 1938 r.	Stan w XII 1941 r.	Stan w XII 1942 r.	Stan w XII 1943 r.
Konie	1 647 400	1 433 300	1 352 600	1 314 600
Bydło	4 835 500	3 885 800	3 606 500	3 732 500
Trzoda chlewna	2 674 400	1 333 400	902 100	1 138 400
Owce	624 800	518 800	549 500	595 900
Kozy	110 000	115 000	114 500	140 400
Króliki	X	288 800	169 200	237 500
Drób	26 700 000	12 339 700	7 163 900	7 287 300
roje pszczół	X	419 800	460 000	558 300

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Pogłowie zwierząt gospodarskich w przeliczeniu na duże sztuki wynosiło w Generalnym Gubernatorstwie w grudniu 1941 r. – 4 783 400 sztuk, w grudniu 1942 r. – 4 417 100 sztuk, a w grudniu 1943 r. – 4 521 100 sztuk. Jako jedną dużą sztukę Niemcy liczyli 1 konia, 0,8 sztuki bydła, 0,15 sztuki trzody chlewnej i 0,08 owcy.
- Wpływ na niską produktywność miała m.in. struktura gospodarstw rolnych w Generalnym Gubernatorstwie, która była skrajnie niekorzystna dla produkcji rolniczej i zwierzęcej. Przeważały małe gospodarstwa liczące od 2-5 ha (40,1% ogółu gospodarstw) i gospodarstwa liczące 1-2 ha (21,5% ogółu gospodarstw).

Liczba i struktura gospodarstw rolnych w Generalnym Gubernatorstwie w 1941 r.

Obszar w ha	Liczba gospodarstw rolnych	Liczba gospodarstw rolnych w %	Użytki rolne w ha	Użytki rolne w %
0-1	345 273	15,3	129 748	1,7
1-2	485 596	21,5	498 965	6,5
2-5	902 503	40,1	2 193 062	28,7
5-10	411 095	18,3	2 601 290	34,0
10-20	93 421	4,2	1 157 608	15,2
20-50	9 711	0,4	233 337	3,1
ponad 50	6 050	0,2	822 463	10,8
Ogółem	2 253 649	100,0	7 636 473	100,0

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Okupacyjne władze niemieckie opracowały m.in. plan komasacji gospodarstw rolnych. W latach 1940-1944 w Generalnym Gubernatorstwie komasacją objęto 211 760 ha użytków rolnych.
- Aby uzyskać wyższe plony powiększono także o 176 000 ha powierzchnię użytków rolnych w Generalnym Gubernatorstwie (do października 1942 r.). Doprowadziła do tego nie tylko polityka okupanta, ale także zmysł gospodarczy chłopów, zachęcanych wysokimi cenami wolnorynkowymi żywności oraz mieszkańców głodujących miast.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Na skutek eksploatacji gospodarstw rolnych przez okupanta najbardziej ucierpiały majątki ziemskie. Przykładowo w Galicji skonfiskowano 100 % majątków ziemskich należących do Polaków.
- Z tego obszaru właściciele ziemscy w latach 1939-1941 uciekli lub zostali wywiezieni w głąb ZSRR a ich majątki upaństwowiono.
- Po zajęciu Galicji przez Niemców nie przeprowadzono reprivatyzacji lecz gospodarstwa te podporządkowano Zarządowi Nieruchomości Generalnego Gubernatorstwa.
- Tylko na cele wojskowe Niemcy zajęli w Generalnym Gubernatorstwie 141 wsi, z których część ludności została wysiedlona. Miało to miejsce w powiecie Dębica i w okolicach Kozienic, gdzie urządzono miejsca ćwiczeń wojskowych, lotniska, stadiony wojskowe etc.

Konfiskata gospodarstw rolnych ponad 50 ha (użytki rolne w tys. ha)

dystrykt	Liczba gospodarstw	Liczba użytków rolnych	skonfiskowane gospodarstwa	skonfiskowane użytki rolne
ogółem GG	4 523	993,5	2 367	558,9
Dystrykt Galicyjski	1 285	347,4	1 285	347,4
Dystrykt Krakowski	997	191,4	306	53,4
Dystrykt Lubelski	822	182,5	283	61,0
Dystrykt Radomski	728	143,4	291	54,9
Dystrykt Warszawski	691	128,8	202	42,2

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Poza Galicją najwięcej majątków powyżej 50 ha skonfiskowano w dystrykcie radomskim – 40 %, w dystrykcie lubelskim – 34,4%, w dystrykcie krakowskim – 30,7%, a najmniej w dystrykcie warszawskim – 30,8 %.
- Jako przyczynę konfiskaty podawano złe gospodarowanie, zadłużenie, opuszczenie, własność wrogów Niemiec, własność państwa i żydowskie.
- Miało to przykryć rzeczywisty rabunek. Do gospodarstw opuszczonych zaliczano majątki właścicieli przebywających w niewoli, których rodziny pozostawały jednak w majątku, zadłużenie wynikało z kredytów bankowych przedwojennych, które na skutek okupacji nie zostały spłacone, a złe gospodarowanie można było zawsze wytłumaczyć brakiem dostarczonego w 100 % kontyngentu, który w większości przypadków był niezwykle wysoki.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Konfiskaty gospodarstw rolnych dotyczyły też ziemi drobnych rolników – w połowie 1943 r. Zarządowi Nieruchomości podlegało 111 000 ha takich gruntów rolnych, co oznacza, że około 37 000 drobnych gospodarstw chłopskich (do 3 ha) straciło podstawę swego bytu na wsi.
- Liczba ta nie obejmuje wysiedlonych z Galicji i Zamojszczyzny, których posiadłości zostały włączone do folwarków.
- Te zmiany struktury agrarnej i stosunków własnościowych miały negatywny wpływ na produktywność gospodarstw rolnych.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Ludność Generalnego Gubernatorstwa radziła sobie jak mogła z niedoborami żywności.
- W samej Warszawie liczba nowych ogródków działkowych wzrosła w latach 1939-1943 z 3 118 do 18 975, a więc sześciokrotnie.
- W tym samym okresie zajmowana w Warszawie przez ogródki działkowe powierzchnia wzrosła z 207,1 ha do 811,1 ha, a więc czterokrotnie.

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Już od października 1939 r. Niemcy masowo konfiskowali lasy większej własności i tworzyli specjalne urzędy do zarządzania lasami. Część polskich lasów przejęto w formie powiernictwa z zarządem komisarycznym.
- Całość powierzchni leśnej w Generalnym Gubernatorstwie była zarządzana centralnie. W każdym z dystryktów zostały zorganizowane inspekcje leśne (Forstinspektion) przekształcone w 1940 r. w urzędy nadzoru lasów (Forstaufsichtsamt), którym podlegały nadleśnictwa (Oberförsterei). Wyższe stanowiska nadzoru leśnego oczywiście powierzono Niemcom.

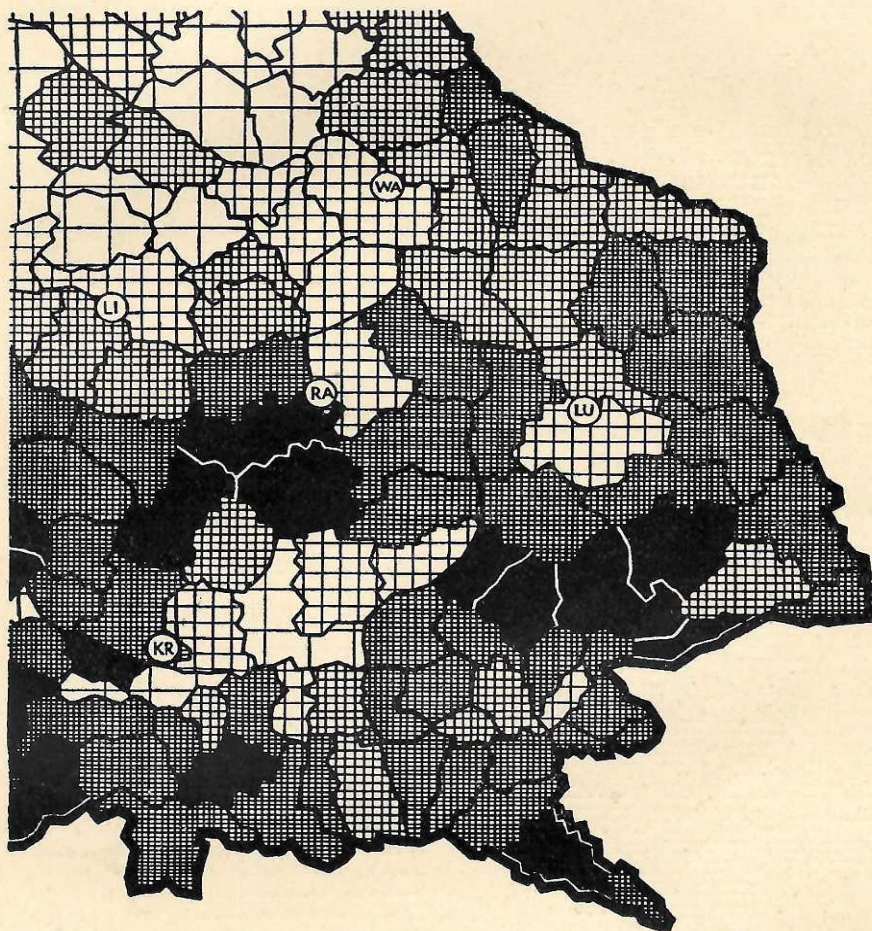
Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- 17 lutego 1940 r. Hans Frank przekazał podległemu mu Urzędowi Generalnego Gubernatora w Krakowie wytyczne planu czteroletniego zawierające cele polityki gospodarczej w Generalnym Gubernatorstwie na okres wojny.
- Zawarto w nim m.in. postulat dostarczenia Rzeszy Niemieckiej 2 700 000 m³ drewna z terenu okupowanego Gubernatorstwa. Plan ten został wykonany z nawiązką. W pierwszym roku wojny władze okupacyjne nakazały wyrąb 6 000 000 m³ drewna z polskich lasów, a do końca okupacji z Generalnego Gubernatorstwa pozyskano 77 000 000 m³ drewna.
- Na rabunkową gospodarkę wskazuje też pozyskiwanie przez okupantów w samym tylko 1940 r. żywicy z obszaru 12 000 ha polskich lasów, podczas gdy w tym okresie w III Rzeszy Niemieckiej uzyskiwano żywicę z 9 000 ha lasów.

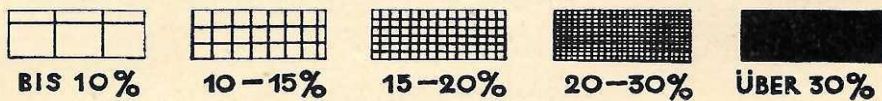
Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- Peter Heinz Seraphim w opracowaniu *Die Wirtschaftsstruktur des Generalgouvernement* (Krakau 1941) negatywnie ocenił gospodarkę leśną na terenie Generalnego Gubernatorstwa. Przede wszystkim dlatego, że lasy stanowiły ok. 22 % powierzchni kraju, a produkcja drewna na 1 mieszkańca wynosiła 0,5 m² podczas gdy w Niemczech produkcja drewna na 1 mieszkańca wynosiła 1,1 m². Ogólna powierzchnia lasów w Generalnym Gubernatorstwie wynosiła ok. 2 milionów ha, z czego 33 % znajdowało się w dystrykcie krakowskim, 28% w dystrykcie radomskim, 26 % w dystrykcie lubelskim i 13 % w dystrykcie warszawskim.
- Duże i zwarte kompleksy leśne występowały jedynie w okręgach: Kielce, Końskie, Włoszczowa, Biłgoraj, Zamość, Tarnobrzeg i Nisko oraz Limanowa, stanowiąc 33 % powierzchni tych obszarów.

DER BEWALDUNGSANTEIL

BEWALDUNGSANTEIL IN v.H. DER GESAMTFLÄCHEN NACH EHEM. KREISEN

0 5 10 20 40 80 100 Kilometer

Stan badań i perspektywy badawcze nad historią Generalnego Gubernatorstwa w liczbach (1939-1944)

- W lasach Generalnego Gubernatorstwa rosły głównie: świerki (35%), sosny (32%), jodły (19%) i buki (9%).
- Struktura właścicielska lasów w Generalnym Gubernatorstwie była według Seraphima niekorzystna, ponieważ jedynie 490 000 ha lasów, tj. ok. 24 % wszystkich gruntów leśnych, należało do państwa, a aż 76 % znajdowało się w rękach prywatnych.
- Władze Generalnego Gubernatorstwa powinny, zdaniem Seraphima, zwiększyć produkcję drewna, co się niestety udało, prowadząc do rabunkowej gospodarki leśnej, zwłaszcza na obszarze lasów państwowych, podczas okupacji hitlerowskiej.

Polskie
Towarzystwo
Statystyczne
Oddział w Warszawie

Więcej informacji: cbs.stat.gov.pl

Centralna Biblioteka Statystyczna im. Stefana Szulca

dr Bożena Łazowska

Wiceprzewodnicząca Oddziału Warszawskiego PTS,

Członek Rady Głównej PTS